

PAVLE ROGIĆ

SENJ U SREDNJOVJEKOVNIM GLAGOLJSKIM ISPRAVAMA

Važnost i značenje koje je Senj imao u svojoj prošlosti duguje u prvom redu svome geografskom položaju. Najkraća veza Pounja i Posavine s morem završava se u Senju. Nasuprot Senju, između rta Skulice na otoku Krku i rta Stražice na otoku Prviću, otprilike šest morskih milja, nalazi se tjesnac Senjska vrata, a to je opet najkraći put na otvoreno more i najbrža veza sa Sredozemnim morem. Počeci Senja stoga sežu u daleko predilirsko doba. Njegovo strateško značenje u vezi sa njegovim zaleđem dolazi do izražaja već u antičko doba. Kroz Senj prolaze rimske legije kad je trebalo skršiti otpor hrabrih ilirskih plemena. Senj je završna tačka ceste via exercitualis, kojom u srednjem vijeku prolaze vojske i trgovina iz unutrašnjosti prema moru. Zahvaljujući tome Senj je postao jedan od važnih gradova u srednjovjekovnoj hrvatskoj državi, mada se nalazio u njenu perifernom području.

Venecija, koja je u srednjem vijeku najmoćnija pomorska sila na Jadranskom moru, pokušava na razne načine da se dočepa Senja, ali u tome ne uspijeva. Njena flota približila se samo jedanput Senju i gotovo ga spalila (1380), ali ga Mlečani nikada ne osvojiše. Moćni krčki knezovi Frankopani, koji su bili gospodari Krka i Vinodola i kao moćni feudalci dobili velike posjede u županiji modruškoj, uočili su odmah veliku važnost Senja kao ključne tačke između svojih velikih posjeda u primorju i u unutrašnjosti. Oni uviđaju da njihova moć dobiva svoju čvrstu osnovu ako i Senj uključe u svoje velike posjede. Vještini i smišljenim akcijama oni to i postižu 1271. godine i drže Senj u svojoj vlasti kao senjski knezovi gotovo dva stoljeća, do godine 1469. To je doba ekonomskog prosperiteta za Senj. Kao grad na moru Senj postaje važna trgovačka luka preko koje se vrši razmjena dobara između unutrašnjosti i prekomorskih zemalja. U Senju postoji i brodogradilište u kome se grade brodovi i za susjednu Veneciju. Kad je turska najezda zaprijetila srednjoj Evropi, Senj je sa svojom tvrđavom Nehajem na primorskom sektoru jaka strateška i odbrambena tačka protiv turskog nadiranja na zapad. U epohi te dugotrajne i herojske borbe posebno mjesto zauzima uskočka epopeja, koja postaje simbol hrabrosti i otpora protiv nasilja agresivnih zavojevača.

Zbog svoga važnog geografskog i strateškog položaja Senj postaje sjedište župe i vrlo rano (1154) sjedište biskupa, čija jurisdikcija u administra-

tivno-crkvenom pogledu obuhvaća Vinodol i stare župe Gatsku i Bužane u unutrašnjosti. U vezi s time javlja se u Senju i staro slavensko pismo glagoljica, koja će u kulturnom životu Senja i ostalog primorja izvršiti veliki nacionalni i kulturni zadatak.

Ne može se tačno reći kad su Hrvati primili glagoljicu, koju je prema grčkom kurzivnom pismu stvorio Konstantin ili Ćiril prije nego je sa svojim bratom Metodijem, na poziv moravskog kneza Rastislava, krenuo u Moravsku. Poznato je da je latinsko svećenstvo na oba splitska sabora (925. i 927.) zauzelo oštar neprijateljski stav prema glagoljici, a to je najsigurniji dokaz da je glagoljica u to doba bila već uhvatila duboko korijenje među Hrvatima. Može se stoga pretpostaviti da su Hrvati već za života braće Ćirila i Metodija, kad su oni preko hrvatskih zemalja putovali iz Moravske u Rim, upoznali to pismo. U svakom slučaju došao je u Hrvatsku jedan dio Metodijevih učenika kad su morali napustiti Moravsku, i tu su nastavili svoj prosvjetiteljski rad.

Glagoljica je od prvog časa bila smatrana negacijom latinizma, a kako je tada u Dalmaciji, matici hrvatske države, romanski utjecaj, naročito preko crkve i visokog klera, bio velik i politički moćan, glagoljica je bila izvrgnuta grubom gonjenju. Osnivanjem zagrebačke biskupije (1093) i ovdje je latinizam uzeo maha, i tako je glagoljica bila ograničena uglavnom na primorsku Hrvatsku i otoke, i tu našla i stvorila svoje jako uporište. Sa sigurnošću možemo zaključiti da je glagoljica na području senjske biskupije našla plodno zemljište, jer je senjskom biskupu Filipu 1248. uspjelo da isposluje u Rimu od pape Inocenta IV najvišu sankciju za upotrebu slavenskog bogoslužja i slavenskog pisma u crkvi. Riječi u papinu dekretu, koje se tiču upotrebe glagoljice u crkvi »kako je bilo dosad, tako može i odsad« svjedoče da se glagoljica već ranije upotrebljavala u crkvi na području senjske biskupije. Četiri godine kasnije (1252), na molbu krčkog biskupa Fruktuosa, dopustio je isti papa i benediktincima u Omišlju na otoku Krku da se mogu kao i dosad služiti slavenskim jezikom i glagoljicom u crkvi. Time je glagoljica dobila veliku moralnu potporu, i ona je na području tih dviju biskupija došla do najšire upotrebe. U svima ostalim oblastima, izvan krčke i senjske biskupije, glagoljica nije imala službenog odobrenja od strane najviše crkvene vlasti. Mada su viši kler i mletačka vlast prijekim okom gledali na tu tekovinu, praveći joj smetnje i zapreke na svakom koraku, ona se širila i obuhvaćala nova područja. To nam svjedoče mnogi spomenici pisani glagoljicom, crkvenog i svjetovnog karaktera, u Istri, po otocima, u Lici, Krbavi, Bosni i dalje na jug sve do Kotora. Život je bio jači od svih zapreka i zabrana.

U starijem razdoblju svoga razvitka glagoljica je izvršila neobično važnu ulogu u kulturnom životu Hrvata, gdje se razvio i naročiti uglasti tip glagoljskih slova, po čemu je dobila ime hrvatska ili uglata glagoljica, za razliku od oble, koja se nalazi u najstarijim češkim i makedonskim spomenicima. Glagoljica je bila pismo kojim su do kraja 15. stoljeća pisani prvi pokušaji, istina primitivni i mahom bezimeni, naše književne pripovjedačke proze, naše drame i poezije. Glagoljicom se pišu zakoni, statuti gradova, kodeksi, privatna pisma, listine ili isprave koje nose pečat vremena u kome su pisane. Za crkvene potrebe prepisivale su se različite obredne knjige, kao misali, psaltiri i brevijari.

Srednji vijek je doba kad crkva ima veliku vlast, koja se osjeća posvuda, u svima pravcima javnog i privatnog života. Preko crkve i latinski jezik dobiva univerzalni karakter i postaje ne samo službeni jezik zapadne crkve nego i jezikom nauke i književnosti uopće. Latinskim jezikom napisane su najstarije

srednjovjekovne kronike. Između XI i XIII st. skolastika sa svojim mnogobrojnim raspravama na latinskom jeziku postiže svoj najviši uspon, a humanizam neposredno poslije toga produbljuje i proširuje još više upotrebu latinskog jezika tako da se na tom jeziku pišu ne samo teološka, filozofska i naučna djela nego i književna djela poetskog karaktera. I u tadašnjoj Hrvatskoj, naročito u Dalmaciji, gdje su tradicije latinskog jezika žive, a veze s humanizmom u Italiji vrlo jake, latinski jezik ima isključivu upotrebu u crkvi i u javnom životu. I pored sve te univerzalnosti latinskog jezika i pisma, glagoljica je sačuvala najširu upotrebu među Hrvatima, kako to svjedoče mnogobrojni pisani spomenici 14. i 15. stoljeća. Zar i to nije dokaz o životnoj snazi glagoljice toga doba!

Po učenju crkve život na ovom svijetu samo je priprema za onaj drugi, zagrobni život. Ideal društva srednjega vijeka bio je čovjek koji se odriče životnih radosti, koji se povlači u samoću i provodi život u meditaciji o životu poslije smrti. Crkva je smatrala sebe posrednikom između ta dva života i zato pobožni vjernici pomažu crkvu i samostane materijalno i moralno, stvaraju zadužbine, ostavljaju crkvi kuće i zemlje, vjerujući da na taj način osiguravaju sebi nagradu poslije smrti.

Senj je vrlo rano postao sjedište biskupa, a u sjedištima biskupija niču u srednjem vijeku crkve i samostani da ostvare i prošire tu osnovnu funkciju i misiju crkve. Po Valvasoru bilo je u Senju dvanaest crkava, a Senj je tada imao jedva koju tisuću stanovnika. Samostani se isto tako javljaju vrlo rano. Već u 12. st. spominje se samostan sa crkvom sv. Jurja, koji je pripadao viteškom redu templara, u isto vrijeme i gospodara grada Senja. Franjevački samostan sv. Petar, koji se nalazio samo koju stotinu metara izvan gradskih bedema, osnivaju kao svoju zadužbinu knezovi senjski Frankopani 1297. godine. Vjerojatno su frankopanske zadužbine i dva pavlinska samostana: sv. Spasa u morskoj uvali Ljubotini i sv. Jelena u Vlaškoj drazi, oba u neposrednoj blizini grada, prvi sa južne i drugi sa sjeverne strane. Po imenu samostana sv. Spasa uvala je dobila ime Spasovac, i to ime je sasvim potisnulo prvobitno ime Ljubotina. Za godinu kada je pavlini samostan u Spasovcu osnovan, tačno ne znamo. Pavlini, čije pripadnike naš narod zbog bijele odjeće zove »bijeli fratri«, javljaju se u Hrvatskoj oko polovice 13. st. (oko 1244). Prema glagoljskoj ispravi iz 1375. Ivan Mikulanić iz Senja daruje zemlju u Baški samostanu u Spasovcu. Ta se zemlja nalazi »v drazi baškoj poli trsovi svetago Spasa«. Samostan je dakle u to vrijeme već posjedovao vinograd u baščanskoj drazi, pa prema tome i njegovo osnivanje treba staviti prije te godine. Samostan sv. Jelene osnovan je 1390. Osim spomenutih samostana postojao je i dominikanski samostan s crkvom sv. Nikole koji se nalazio na današnjem Frankopanskom trgu do pristaništa. Po odlasku dominikanaca, biskup Agatić 1634. dao je crkvu sv. Nikole pavlinima. Svi su se ti samostani s mnogobrojnim crkvama morali uzdržavati, njihova bratstva morala su imati sredstva za život, i sve je to morala davati i namicati pobožna pastva. I crkve i samostani imali su svoje kuće, svoje zemlje i šume, svoja gospodarstva do kojih su došli raznim darovnicama, zaostavštinama, kupnjama i zamjenama.

Veliki broj glagoljskih isprava rječito govori o svemu tome. Ivan Kukuljević je prvi uočio važnost isprava pisanih glagoljicom, pa ih je izdao u originalnom pismu kojim su u izvoru pisane pod naslovom: Listine hrvatske (Zagreb, 1863). U svom predgovoru Kukuljević za njih kaže da su »od prevelike vrijednosti glede jezika, domaćega života i građanskih prava«. Na žalost, Kukuljević

je obuhvatio samo isprave do kraja 15. stoljeća. Šteta što još do danas nemamo stručno redigirane zbirke svih dosada nađenih glagoljskih isprava, mada je bilo ozbiljnih pokušaja da se to učini i da se tako dođe do zanimljivih i važnih izvora za izučavanje privatnopravnih odnosa našega društva u prošlosti. Mi ćemo se ovdje zadržati na analizi onih isprava koje su pisane u Senju ili koje se u bilo kome pogledu odnose na Senj i njegove građane.

Najveći je broj tih isprava pismeni dokumenat o sklopljenom kakvom pravnom poslu, bilo da se kakva nekretnina kupuje ili prodaje, bilo da se prenosi vlasništvo na drugoga, bilo da se mijenja jedna nekretnina za drugu, da se oporučno ostavlja nekome nešto, da se priznaje dug i utvrđuju rokovi vraćanja duga, da se nekome priznaje pravo na vršenje kakve djelatnosti i sl. Takvi dokumenti postojali su u to vrijeme i u drugim zemljama. Njih je izazvala potreba i život koji je postajao sve složeniji, pa je trebalo mnogobrojne društveno-ekonomske odnose regulirati zakonskim propisima i svemu dati utvrđene pravne forme. I naše glagoljske isprave pokazuju svojim oblikom da su rađene po utvrđenom šablonu. Svaka isprava morala je sadržavati one elemente koji su važni da isprava bude vjerodostojna i da ima dokaznu moć. Prema tome je bio i udešen tekst u ispravi. Najprije dolazi početna ili uvodna formula, a to je invokacija ili spominjanje imena božjega (: v ime božije amen; v ime gdnje amn; va Isukrstovo ime amen i sl.). Za svaku ispravu kao dokazni dokumenat važno je mjesto gdje je ona pisana i datum kad je pisana. Taj element dolazi u našim ispravama ili neposredno iza invokacije ili na kraju kao završna formula i obično glasi: let gdnih 1395. novembra miseca 2. dan; leto 1437, indikcion 15 i dan četvrtka u mestu Senju va običnom stolu pravde rečenoga Senja; v Senji marča 5. let 1466. Sve brojke ili cifre u datiranju izražene su glagoljskim slovima koja imaju svoju brojčanu vrijednost. Imena mjeseci uvijek se navode u latinskom obliku. Poslije datiranja slijedi glavni dio isprave ili tekst koji sadržava okolnosti zašto se isprava izdaje i uvjete pod kojima se sklupa pravni posao ili pogodba o nekom objektu. U tom dijelu navode se imena (lična i porodična) onih koji sklapaju pogodbu i ime svjedoka koji prisustvuju samome činu, ali oni ispravu nikada ne potpisuju. Ako je riječ o zemljištu, a to je najčešće, navodi se sve ono od čega se dotični objekt sastoji s tačnom ubikacijom i međama zemljišta (: Kunfini su te zemlje: najprvi kunfin je zemlja svetaga Spasa fratar... vaz jugo, a drugi kunfin je zemlja zdola li fratarska, ku su kupili od..., a treći kunfin je mejaš svete Lucije sa zmorca, a četrti kunfin je zgora sa z bure zemlja rečenoga plovana; Prvi kunfin je z livanta put opći... drugi kunfin je zgora zemlja prazdna... treći kunfin je sa zmorca vinograd...). Poslije toga prijete se kaznom (svjetovnom ili duhovnom) onome koji ne bi ispunio uvjete na koje se u ispravi obavezao. Često se navodi i novčana kazna koju treba da plati ona strana čijom krivnjom ne dođe do izvršenja pogodbe. Ta se kazna plaća ili onome u čije ime je isprava izdana ili svjetovnoj vlasti (: Jesu se obligali... v penu 50 libar i špendije: od ke peni imij pojti pol gspdi i općini, a pol strani...; v penu 10 bolanač tlistih i špendije...).

Ako je privatnik htio izdati listinu, mogao je za taj posao izabrati osobu koju je htio, ako je dakako bila pismena i vješta pisanju isprava. Kako su u to vrijeme pismu bili vješti uglavnom svećenici, to su i pisari takvih isprava mahom svećenici. (: I ja pisac Žust, ki to zapisah po ukazanje prodajućih i kupujućih; Ja domin Petar pisah kako mi rekoše i kako slišah pravo i verno). Iz mnogih isprava vidi se da je pisanje listina postalo profesionalno zanimanje.

Takvi pisari nazivaju sami sebe »notari ili nodari publicki«, a mogu biti svećenici ili svjetovna lica. Za svoj posao notari su primali plaću i od općine ili grada gdje su službovali i od stranaka kojima su ispravu pisali. Veći broj listina u Baški pisao je npr. prvad Mirša ili neki Stanac (: A ja Mirša prvad, ki sam pisac opći; A ja Stanac, pisac općini baške, bih na vsem tom i pisah je po zapovidi sudac više pisanih pravo i verno). Takvi su pisari vršili i ovjerovljene prijepise ranijih isprava i u tu svrhu imali svoj »zlamen« ili pečat: Ja pop Matijaš Grčić stanujuć u Drveniku, notar očit na potrebuvanje puka hrilinskoga ovi list prekopijah i prenesoh iz staroga lista pravo i verno ništar ne priloživši niti umankavši, ča komu bi mogao suprot nit na korist ibiti, nego pravo, i moj zlamen postavih«. Isprava koju je notar napisao ili njen ovjerovljeni prijepis smatrami su pred sudom kao vjerodostojni dokaz. Ako je ispravu izdavao knez, onda ju je pisalo službeno lice kneževe kancelarije koja sebe naziva »kancelir«. Takva isprava kao znak autentičnosti ima i »visući pečat«, i to se izrijeком spominje na kraju teksta isprave. U ispravama koje izdaje samostan ili kaptol pisar se također naziva »kancelir«. Tako sebe naziva i notar senjske općine: »Ja Ivan Šakuš de Lode . . . za sada kančiler općine rečene senjske . . . z mojom vlastovitom rukom ispisah i prenesoh iz početoga, ništar ne priložih ni umankavši ča bi moglo u čem godi grešati«.

Iz više isprava vidimo da su senjski građani i pavlinski samostan u Spasovcu posjedovali zemlje na otoku Krku, najviše u baščanskoj drazi. Tako »let gdn 1375. miseca sektebra 23. dan v Bašci poli sveti Ivan, pred satnikom Jakšu i pred dvornikom Antonom, i pred sudcem Jurjem i pred Jurjem sinom Bartulem, ki biše kumansir zdoli rečene Radi i pred njega bratom Mikulu . . . Rada, kći Krasnelina« prodaje »jednu zemlju ka je v drazi baškoj . . . crkvi svetago Spasa v Ljubotini . . . za 10 libar dobre munidi«. U drugoj ispravi koja je datirana: »Let od roždstva gva 1400, meseca marča 21. dan . . . Pribko iz Senja« prosi »plovana Jurja i stnika Gižmana da mu dasta dobri muži, ki pojdu razvideti i štirati trsovje, v koje vlezl njega prokradur Vide Petra Sili, za dlj, ki ga činaše dlžna Priibko, v kom dlgu stojaše Priibko . . . i to trsovje je v draze dobrinskoj pod put, ki gre na Smokvicu i poli trsovje Stepana, komu govore Šafl«.

Veći broj isprava sadržava darovnice kojima knezovi senjski Frankopani daruju stolnu crkvu sv. Marije u Senju, senjski kaptol i samostane sv. Spasa i sv. Jelene. Tako knez Bartul Frankopan 1448. »miseca juna v Senji« daje »naš list otvoren pod naš pečat visući« kojim senjskom kaptolu poklanja selo »Župan hlm« sa vsm ča pristoji k onomu selu, goru i sinokošu s poljem«, a senjski kaptol se svečano obvezuje »mi gdn arhižakan i gdn arhiprvad i gdn prmancer i vsi kanovnici i vas kapitul crikve svete Marije v Senji« da će držati »za zdravje vzmogućnoga i zveličnoga gdna kneza Bartola Frankopana i za grihe njega i za dušu njega mrtvih na oltari Trih kralji v crikvi svete Marije v Senji tri mise male na nedilju.«

God. 1493 »miseca juna dan četrti« izdaje takav otvoreni list knez »v našem gradu Brinah« u kojemu kaže »pridoše pred nas fratri od svete Jelene . . . proseći nas za pomoć kako bi služba božja na manje ne prišla nego na veće v crikvi rečenoj svete Jelene cesarice, ka crikva častno szdana jest na brigu sunać zapad poli Senja v drazi po imeni »na Vlaškoj«. I mi videći njih podobnu prošnju . . . dasmo rečeno sela Košćice rečenoj crikvi svete Jelene cesarice i sa vsmi kotari, ča k njemu pristoji, a okolu toga istoga sela rečenoga Košćic jesu njih mejaši: najprvo na vstok slnca selo koje se zove Marinci . . . a od Marinac

prvo imenovanih gredući jesu njih mejaši selo Kuterevo po starih mejah... a od sela rečenoga Kutereva... selo Krasno... a od Krasna... selo Ljubčići... i to više rečeno iminje i selo Košćice sa vsim pristojanjem malim i velikim ča koli k njemu pristoji ili bi pristojalo, v zemljah težatjih, i v blatih, i v senokošah vannih, v pašišćih, i v gorah, i v dubravah, i v plšinah, i va vinogradih i v malinišćih, driva i kamika, suho i sirovo, malo i veliko, ča koli pristoji k rečenomu selu Košćicam... i ovo od sada počanši i naprida va vekü za nas i našega ostanka, va vekü znamamo van vsu našu ruku i oblast, ku smo koli imili vrh iminjja prvo imenovanoga tako da mi ni naš ostanak po nas, ni našega ostanka ostanak, ni nijedan oficijal naš sadanni i naprvo budući, za nas i za našega ostanka va vekü da ne imij pačati ni vlagati se ni oblasti imiti vrh iminjja rečenoga malo ni veliko, nego vsu oblast, ka je koli rias tikala vrh iminjja rečenoga, tu da ima crikva rečena i fratri... a fratri rečeni daše nam trista dukatov zlatih brojem«. Darovnice Frankopana ne sadržavaju samo zemljišta i šume nego i druge objekte s kojima su skopčani prihodi. Knez Žigmunt Frankopan daje tako 1444. samostanu sv. Jelene napušteni mlin u Švici. U listini se kaže »kako pride pred nas počtovani otac fratar Karin, prijur svete Jelene, kloštra od Senja proseći nas pomoći, a mi... jesmo dali i dotali jedno malinišće ko je bilo pusto na Švici, kadi su bila dva malina, ka sta bila naša vlašća«.

Godine 1437. sud u Senju donosi presudu u sporu zbog međa između Bakrana i Hreljinčana »i ovdı zdola pisani plemeniti ljudi siedeći za sudišće... najpervo plemeniti muž Filip Radulović hohmeštar (?), plemenit muž sudac Štefan Ladaković, va to vrime sudac senjski... i zaslišavši nikoje pristave... za jednu deferenciju kunfini, ka biše meju Hriljani z desne strani, i med Bakrani z druge strani... učiniše šentenciju, skazaše i odlučise da imenovani Bakrani ne imaju nijednu pravdu na rečenom mestu konfini.«

U ispravi koja je datirana 1485 »dan 11. aprila, na Jablanci, pred svedoci popom Jurjom Milanićem i Jurjem Brajsanićem, častni muž gdn pop Luka Mikulanić kontenta i spovida dobrovoljnim zakonom da je dužan i ima dati poštovanomu kapitolu crikve senjske ondi, ki bihu pop Peroj Kovač, vikar, pop Matij Ivancolić, pop Blaž Baromić... obeća se i obliga dati i platiti libr 100, tr kamiki 100 sira, kih množastvo pinez rečeni pop Luka obeća i obliga se dati i platiti i brojiti rečenomu kapitolu libr 50 do Duhove prve, ka pride, a rečene 100 kamike sira do roka Margaritine prve, ka pride, i rečeni pop Luka obeća se platiti rečenomu kapitolu vas ostanak pinez tr dva ovna do pre Krsti gdna našega Isuhrista prvo priduća.

A poruci sejaše za rečenoga Luku Mikulanića družina Lumotić, Brajsan i Bile Miketić z Jablanca.

Marinčul Maroman z Raba, notar publik i tada kancelir
gdna biskupa senjskoga prošen pisah.«

U drugoj ispravi, datiranoj tri godine kasnije »1488. agusta 4. dan«, u kojoj kaptol senjski završava obračun »s popom Šimunom Mečarićem z Jablanca... i s popom Luku z Jablanca, i saldasmu vas račun š njim do toga dne, i osta nam sira kamikov 5, ošće pinez libar 66, škopca 2.«

Obje su isprave jedini direktni izvor na hrvatskom jeziku za naselje Jablanac i njegove stanovnike u srednjem vijeku, koji su se u toku 16. i 17. st. zbog opasnosti od turskih provala morali iseliti.

Donosimo ovdje u cijelosti i jednu ispravu koju izdaju starješine pavlinskih samostana primorskih i istarskih, sakupljenih u Crikvenici, o prodaji kuće

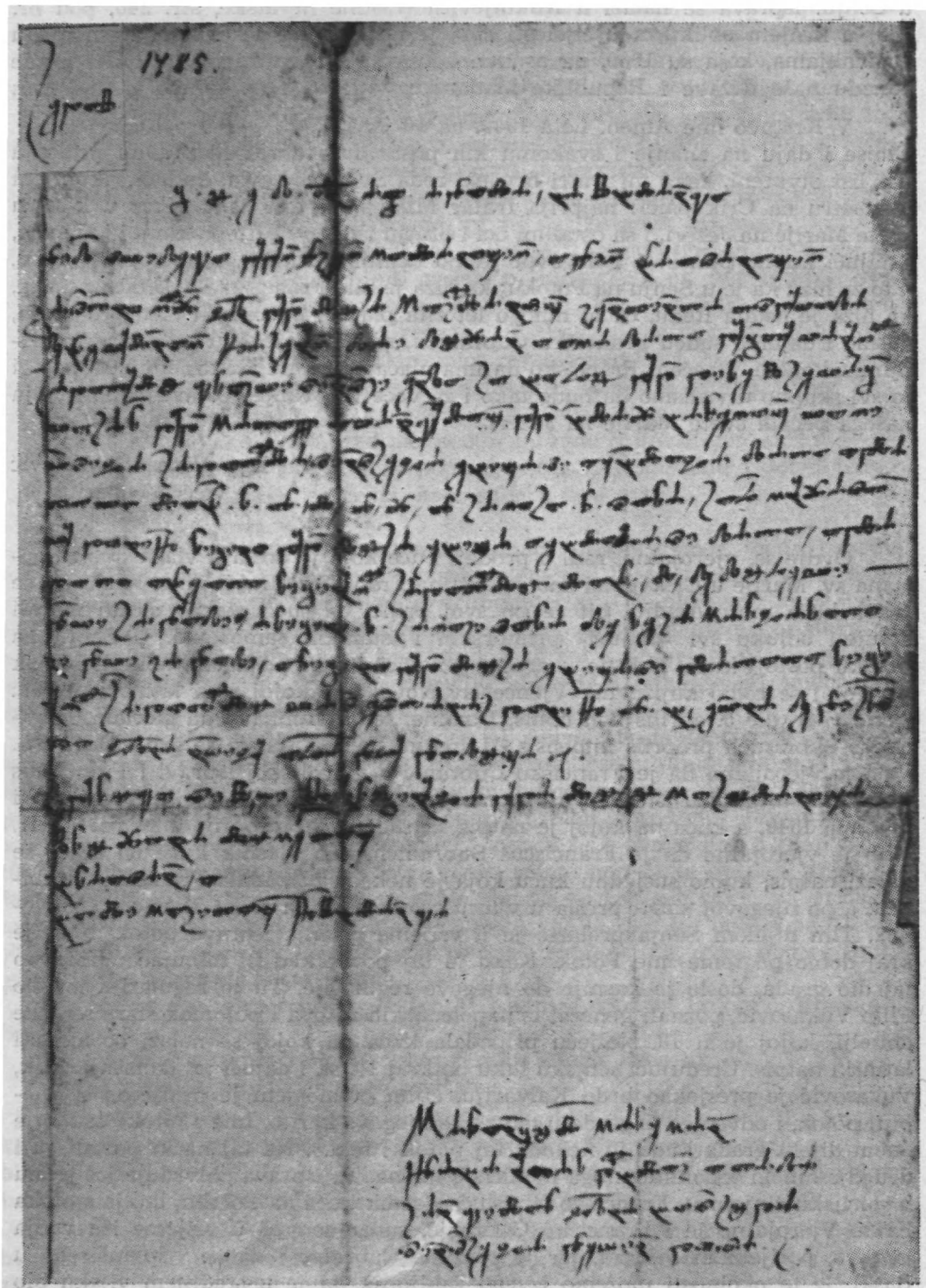
u Senju. Isprava se nalazi u Kukuljevića (Listine hrvatske, str. 248, pod br. 253) u krnjem obliku, a u cijelosti smo je našli u latiničkom prijepisu među arhivalijama, koja su 1960, na osnovu konvencije o restituciji arhivske građe između naše države i Republike Mađarske, vraćena Drž. arhivu u Zagrebu:

V Krstovo ime Amen. Leta 1549. na 10 jenara.

Činiše i daju na znanje i svakomu kih poštovanih obraz ili pravdu pride ta naš list otvoreni, kako mi fratri hrvacki reda Svetoga Pavla, budući sakupljeni u kloštru na Crikvenici: najprija fratar Mikula, ki biše tada vikar u kloštru svete Marije na Jezeri, i sa ostalimi oci i bratju i prijuri primorskim, i iz Istrije, jimijući kupno pun svet i dogovor jesmo učinili i činimo jednu stanovitu rič, a to za hižu ka je u Senju na Potoku; ka hiža je bila Franciška Hrabilića iz Krka, ka hiža je ostala Redu, ča ni mnogo let žita platila, ku rečenu hižu prodasmo, dasmo i dajemo sudcu Francišku Čubraniću, njemu i njegovu ostanku vikovičnjim zakonom, a rečeni Franciško da ima plaćat libre tri vsako leto o Miholji, i to svi skupno utvrdismo da bude tako i za veće verovanje postavismo zlamenja našega pečata svete Marije na Jezeri.

Ego Vincentij Tolović
vicecancellarius

Ovdje se, vjerojatno, radi o prodaji kuće koja je došla u vlasništvo samostana sv. Marije u Crikvenici kao ostavština Franciška Hrabilića sa Krka. Da se takva kuća može otuđiti, bit će po svoj prilici da su za takav slučaj morali donijeti odluku svi »prijuri« primorskih i istarskih samostana. U Senju na Potoku postoji kuća, koja je u drugoj polovici 19. st. pripadala obitelji Novak i u kojoj se rodio književnik Vjenceslav Novak, na kojoj stoji latinski natpis: Anno 1541. die 5. aprilis non nobis, Domine, sed nomini tuo da gloriam. Franciscus Subranich propriis impensis. U sredini natpisa nalazi se grb i slova FS. Vrlo je vjerojatno da je Franciško Čubranić u glagoljskoj ispravi i Franciscus Subranich u natpisu isto lice, ali ne može biti i ista kuća, jer je kuća u ispravi prodana 1549, a kuća na kojoj je natpis sagrađena je »propriis impensis« 1541. Vrlo je vjerojatno da je Franciscus Subranich, kao vlasnik kuće na kojoj se nalazi natpis, kupio susjednu kuću koja je nekada pripadala Francišku Hrabiliću, a po njegovoj smrti prešla u vlasništvo samostana svete Marije u Crikvenici. Tim dijelom Senja prolazio je u vrijeme pisanja isprave potok, i taj je kraj dobio po tome ime Potok. Kako je taj potok kad bi nabujao ugrožavao taj dio grada, došlo je kasnije do njegove regulacije. Tu je regulaciju izvršio Filip Vukasović, poznati general iz napoleonskih ratova i potomak stare senjske obitelji, kojoj je u 18. stoljeću pripadala kuća na kojoj se nalazi spomenuti latinski natpis. Uređujući senjsku luku potkraj 18. st. i dajući joj današnji oblik, Vukasović je presjekao brdo Kalvariju, čijim podnožjem je protjecao spomenuti potok, i odveo ga iz grada u današnje njegovo korito. Ime »Potok« ostalo je onom dijelu grada kuda je nekada taj potok i tekao. Na taj način postali su i drugdje mnogi toponimi istoga ili sličnog imena. Ta isprava potvrđuje još jednu historijsku činjenicu. Franciško Hrabilić, vlasnik kuće na Potoku, bio je s otoka Krka. Vjerojatno je i Franciško Čubranić, sudac senjski u vrijeme izdavanja isprave, porijeklom s Krka, jer je prezime Čubranić i danas vrlo rašireno u Baški. Iz te okolnosti možemo izvesti zaključak da je u srednjem vijeku bio vrlo živ saobraćaj između Senja i susjednih otoka, a to bi bilo i prirodno, jer je Senj u srednjem vijeku bio najvažnija luka u Hrvatskoj.

Sl. 1. — Faksimil glagoljske isprave kojom pop Luka Mikulinić iz Jablanca 11. travnja 1485. priznaje svoj dug senjskom kaptolu.

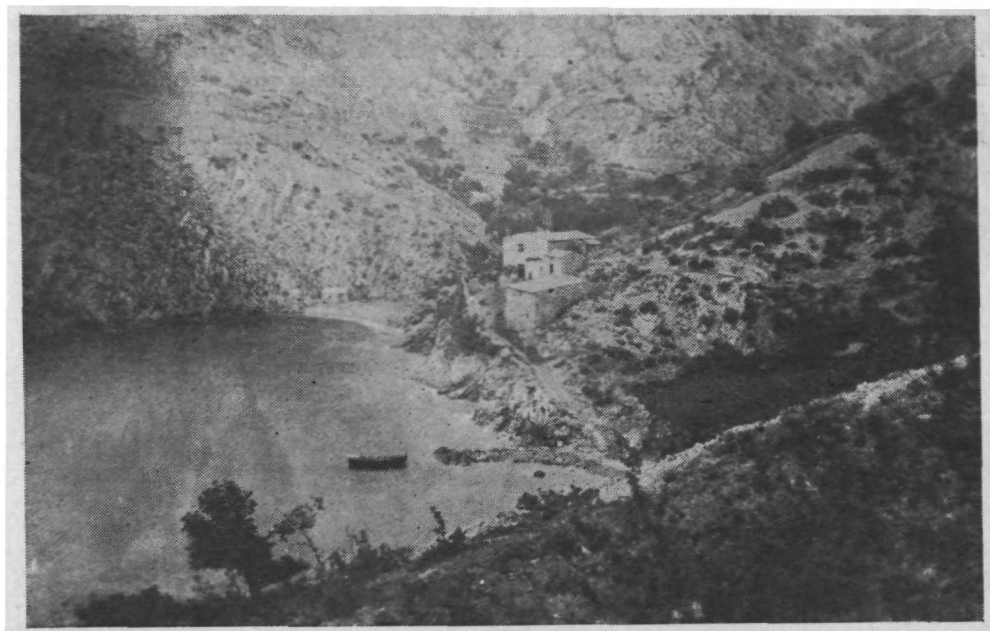
Neke od isprava koje su pisane u 14. i 15. st. ukazuju nam na jednu zanimljivu stranu feudalnog društvenog uređenja u sjevernim primorskim krajevima. Feudalni sistem osnivao se na zemljišnom posjedu. Samostani i crkve nastoje doći u posjed što većih kompleksa obradive zemlje, vinograda, pašnjaka, uopće svega iz čega su se mogli čepsti prihodi. Zahvaljujući darovnicama knezova Frankopana i mnogobrojnim ostavštinama svojih vjernika, oni su sve to i posjedovali. Samostan sv. Jelene npr. bio je i vlasnik mlinova u Švici, a crikveničkim fratrima daje knez Nikola Frankopan 1428. kao ban pravo da u crikveničkoj drazi grade pilanu i do probiraju »trgovinu« u vinodolskom primorju. Samostanska gospodarstva slična su malim vlastelinstvima. U pavlinskim samostanima Senja, Novoga i Crikvenice pored »prijura« bila su, kako se vidi iz nekih isprava, još tri ili četiri redovnika. Poznato je da je svećenicima po kanonima bilo zabranjeno raditi teže poslove. Samostanima je dakle bila potrebna radna snaga za obrađivanje zemlje i za druge rukotvorne poslove. Kao i drugi zemljoposjednici, i oni su se koristili kmetovskom radnom snagom. Seljak koji je živio na samostanskoj zemlji bio je u kmetskom odnosu prema samostanu. To nam rječito potvrđuje isprava koju izdaje knez Martin Frankopan u Novom 1450. »maseca oktobra dan 26.« U njoj knez objavljuje »vsiim sudcem, satnikom i inim oficijalom v kotari i indi kako su k nam prišli fratri svete Marije s Crikvenice tužeći se na Markoviće da nete služiti crikvi rečenoj kako služe drugi kmeti te crikve vožnju i poklonom i da vinograda ne teže crikvenoga po zakonu. Zato hoćemo da službu čine vsu i plnu kaško i drugi kmeti crikveni i zato tvrdo zapovidamo vsim našim oficijalom, ako bi ka tužba kada pred vas prišla ot tih rečenih fratr ot njih kmet da bi služiti ne hotili ili dohodak ne davali, da im zadovolnu pomoć, rekuć ljudi date i da je kaštigaju rečeni fratri po tom zakonu osudom i uzu.«

Poznati naš historiograf Viktor Novak, profesor beogradskog univerziteta, koji se mnogo bavio izučavanjem društvenih odnosa u srednjovjekovnoj hrvatskoj državi, naročito u Dubrovačkoj republici i drugim primorskim dalmatinskim gradovima, iznosi zanimljive podatke o postojanju i prodaji robova u dalmatinskim gradovima. U dubrovačkom statutu (Statuta civitatis Ragusii) iz go-

Sl. 2. — Detalj jedne stare karte s oznakom mjesta samostana i crkve sv. Jelene (oko god. 1785).

dine 1272. ima nekoliko poglavlja koji tačno određuju položaj robova, koji se zovu »servi«, i njihove djece, te obaveze oslobođenih robova prema bivšim gospodarima. Sličnih potvrda ima i u notarskim dokumentima Dubrovnika i u statutima drugih dalmatinskih gradova. Dubrovački kancelarijski i notarski spisi od 1278—1301. pružaju mnoštvo podataka o kupovanju i prodavanju robova u Dubrovniku. Istina, izdaju se zabrane i kupovanje robova naziva se »tumpis mercantia«, ali se to još dugo vremena odnosi na trgovinu robljem velikoga stila. Međutim, kupovanje robova za vlastitu upotrebu (pro usu suo) vrši se i dalje. Tako je zabranu trgovine robljem donijelo i Vijeće na Korčuli (1387 i 1418), izuzimajući nabavljanje robova »pro usu suo«. I u sjevernim primorskim krajevima bilo je slučajeva trgovine robljem. Na tim su obalama vršili te poslove vješti mletački trgovci, mada je Venecija češće zabranjivala trgovinu robljem. Tako je još 1588. godine krenuo na takav trgovački put iz Venecije Ambrogio Benedetti, koji je i iz Venecije i Trsta ponio okove i lance za svoju namjeravanu robu, udruživši se s još jednim mletačkim spekulantom, koji je u taj posao uložio 400 dukata. U Senju je Ambrogio nabavio 13 robova i jednu ropkinju, koje je okovane i pod jakom stražom otpremio preko Trsta u Genovu, gdje ih je prodao, zaradivši na njima dvostruko više nego što je platio u Senju i nego što je utrošio na njihov prijevoz i čuvanje (Viktor Novak, Supetarski kartular, izd. JAZU, Zagreb 1953, str. 86—94). Crkva je osuđivala prodaju kršćanskih robova, ali se nije protivila da ih drži na svojim imanjima. Rob je jednako na svjetovnim vlastelinskim imanjima kao i na crkvenim bio u pravom smislu »res propria« svojih gospodara. Ropska radna snaga zamijenjena je u toku 12—14 stoljeća kmetskom radnom snagom, ali je to često bivalo

Sl. 3. — Zaselak Spasovac južno od Senja, položaj samostana i crkve sv. Spasa (oko god. 1928).

samo drugo ime za isti sadržaj. To nam rječitno potvrđuje i isprava koju izdaje knez Martin Frankopan 11. aprila 1468. u kojoj se izriječom kaže »damo na znanje vsim i svakomu . . . kako mi darovasmo crikvi svete Marije na Crikvenici vlahu po imeni Mikulu, ki vlah buduć va to vrime naš osobojni, koga mi dasmo crikvi svete Marije na Crikvenici sa vsu onu službu ku je on nam služil buduć na našoj službi, i da se v njega nigdor ne imij pačati ni njemu stariji biti nego ti fratri, ki budu va tom kloštri imenovanom«.

Glagoljske isprave sadržavaju i privatna pisma. Tako Senjanin Mikula Mikulanić g. 1496. piše zagrebačkom opatu Mikuli, zahvaljujući mu na brizi i trudu oko sahrane arhižakna senjskog Pere, koji je bio Mikulanićev svak i u Zagrebu umro. U pismu se kaže »ovo slišah ča pišete sudcem i općini senjskoj kako je gdn Pera, arhižakan senjski od sega svita prešal, koga glasa jesam vele žalostan, ja i njegove sestre, da na vsem hvala gdnu bogu, a vam na počteni šhranjeni i opravlenji, ko ste vi njemu učinili, a mi smo držani vam i vašim učiniti vsako počtenje ča budemo najviše imiti i moći; sada, gdne, ovo razumih, kako pišete, da je on naredil da se ima ž njegove litine ili ž njegova dobra dati tim crikvam v Zagrebi zlatih 10, i da je učinil teštament imijući dobru pamet i dobar razum, i sada vas prosim da nas počekate dokle spravim ovu litinu ča je od vinogradi, i kako ju spravim, tako oću držati takov red da ž nje znamem te penezi, i prve penezi ke se primu, te oću za vas spraviti i ta red držati . . . kako je on naredil . . . a Vas prosim za t teštament . . . da mi ga pošljete; jošće vas prosim, to gre sada tamo Lodovik Furmentin, trgovac od kož, prosim vas, pošljite mi po njem kopiju tištamenta, vse napuni, kako se udrži v njem, a to je moj prijatelj i človik je ufan; prosim vas, pošljite«.

Kako se vidi, pismo se i po jeziku i po stilizaciji ne razlikuje mnogo od pisma koje bi današnji naš čovjek u sličnoj prilici mogao pisati. Napominjemo da se patronimik Mikulanić u Senju javlja u više glagoljskih isprava 15. stoljeća.

Kao što smo ranije istakli, mi smo se u ovom radu ograničili samo na onaj dio srednjovjekovnih glagoljskih isprava koji se odnose na Senj i neposrednu okolicu, puštajući po strani knjige koje su potkraj 15. i u 16. stoljeću štampane glagoljicom. O tom je kod nas u historijama književnosti i u posebnim raspravama dovoljno pisano. Senju i na tom području ide rijetka slava kao kolijevci našega štamparstva. U Senju je 1494. osnovana prva naša štamparija, u kojoj su se štampane glagoljske knjige u vrijeme kad mnogi veliki evropski gradovi nisu imali takve kulturne tekovine. Te su knjige naši štamparski prvijenci i one važe danas kao velika bibliografska rijetkost i vrijednost. Senj je u Grguru Senjaninu dao prvog našeg štampara, a u kanonicima Blažu Baromiću i Silvestru Bedričiću, u čijoj se kuriji nalazila glagoljska štamparija, prve naše korektore i izdavače.

U 16. stoljeću, pod utjecajem renesanse, glagoljica prepušta prvenstvo latinici kao praktičnijem pismu. Svi pisci hrvatske svjetovne književnosti štampanju od toga vremena svoja književna djela isključivo latinicom. Glagoljica se ograničava samo na crkvu i crkvene potrebe, ostavljajući mladoj svjetovnoj književnosti u nasljeđe svoja prvobitna književna iskustva i svoj književni izraz. U toku 16. stoljeća, u vezi s velikim pokretom reformacije, glagoljica još jedanput dolazi do pune ali kratkotrajne afirmacije. U Urachu kraj Tübingena u Njemačkoj osniva se štamparija u kojoj se štampanju glagoljicom knjige koje su imale poslužiti za širenje reformacije među Hrvatima. Glagoljica se naime smatrala pravim hrvatskim pismom. U tome značajnom poslu imao je kao odličan poznavalac glagoljice i kao prevodilac njemačkih protestantskih knjiga na hr-

vatski važnu ulogu Juraj Dalmatin, koga Branko Vodnik u svojoj Historiji hrvatske književnosti smatra Senjaninom. Tako bi i u tom krupnom kulturnom pothvatu svoj bogati prinos dao Senj.

Grad Senj ima dugu i slavnu prošlost ili da ponovimo riječi pjesnika Silvija Kranjčevića u pjesmi »Senju gradu«: Sva ti prošlost slave bajka, vječnog traje i pameti.« Interes za čovjeka, za njegovu davnu i neosvijetljenu prošlost, za sve ono što daje obilježje vremenu i sredini u kojoj je čovjek prošlosti živio, naročito ako se to tiče prošlosti užeg kraja ili zavičaja, prirodan je i razumljiv. Kamene kuće i kule nijemi su svjedoci prošlosti, a pisani spomenici, koji govore jezikom onoga vremena, približuju nam čovjeka davne prošlosti, i mi ga možemo pratiti i razumjeti u njegovim životnim uvjetima, ma koliko su se ti uvjeti preživjeli i ma koliko se razlikovali od uvjeta u kojima mi danas živimo. To važi naročito za pisane spomenike u kojima se ogleda običan, svakodnevni život čovjeka prošlosti. Takvi su baš spomenici ove stare srednjovjekovne glagoljske isprave. Zato smo u njihovoj analizi donosili originalne izvatke teksta u kojima se odražava tadašnji jezik sa svim svojim morfološkim, sintaktičkim i leksičkim obilježjima. Mada su te isprave, kako smo ranije istakli, pisane po utvrđenoj šabloni, kao što se uostalom i danas slične isprave pišu i pisat će se uvijek, opet iz teksta tih starih isprava izbija na mjestima poput mlaza izvorske vode originalan narodni izraz pun boje i ekspresije. A šta da se kaže za bogatu i dragocjenu antroponimijsku i toponomastičku građu. Ta je građa, ističemo na prvom mjestu, po svojoj tvorbi etnički čisto hrvatska, bez obzira da li se odnosi na čovjeka ili na zemljište, na kopnu ili na susjednim otocima. Stara imena, lična i obiteljska, od kojih su mnoga davno nestala, predstavljaju vrijednu jezičnu građu, za koju mora imati interesa ne samo filolog nego i historičar i etnolog. Kako je kratak i lijep u svojoj jednostavnosti najstariji glagoljski natpis iz 1330. g. koji se nalazi na crkvi sv. Martina u neposrednoj okolici Senja i koji nam samo u jednoj rečenici daje nekoliko karakterističnih antroponima: zida Ilija pop tu crkv, Rilače sin, vnuk Tolihi, a pra-

Sl. 4. — Detalj jedne karte Senja i okolice s oznakom Sveti Spas (oko god. 1785).

vnuak Stavne kneza. Na osnovu antroponimijskog materijala koji nalazimo u ovim starim ispravama vidimo da je u 14. i 15. st. u denominaciji ljudi postojao još sistem filijacije ili golog imena, pored koga sve više prevladava patronimik, koji je do kraja 18. st. ušao u službenu upotrebu. Veliki broj glagoljskih isprava sadržava darovanja, kupnju i prodaju zemlje. Svaka parcela je pri tom tačno određena i omeđena, pa bi bilo zanimljivo i korisno da se ubikacija tih parcela uspoređi s današnjim stanjem, da se vidi koliko se tih historijskih toponima sačuvalo do danas.

Svaka od sačuvanih glagoljskih isprava, izuzevši one koje su privatna pisma, upravo je i svojim oblikom i svojim sadržajem dokumenat o sklopljenom pravnom aktu. S te strane isprave imaju naročitu vrijednost kao izvori u izučavanju historijskog razvitka društveno-ekonomskih odnosa. Iz činjenice pak da su te isprave imale dokaznu moć pred sudom i vlastima može se govoriti o izvjesnom stepenu pravnog poretka u to doba, bez obzira na povlaštene društvene klase u feudalnom sistemu.

TUMAČ NEKIH RIJEČI

arhiprvađ, mlet. arciprete, prevede, lat archipresbyter

arhižakan, grč.-lat. archidiaconus

bolanča (srednjolatiniski balantia, mlet. balanca, tal. bilancia) kesa novaca, 250 dinara, a onda pojedini dinar.

kamik, mjera za težinu; komad tvrda sira.

kumansir, lat. commissarius, izvršitelj oporuke.

prmancer, lat. primicerius, kanonik pojac.

plšina — pušina, rupa pod zemljom gdje žive puhovi; šumski predio gdje ima mnogo puhova

svjět — savjet

svět —

vanj (vanni, svanji, zvanji) stran, stranjski, tuđ; supr. domaći

vlašć (vlašć, lašć) vlastit, proprius

Sl. 5. — Uskoci na svojim lađama prevoze u Senj raznu robu oduzetu Mlečanima (G. Keller, 1617).

Zusammenfassung

SENJ IN MITTELALTERLICHEN GLAGOLITISCHEN URKUNDEN

von Pavle Rogić

Wichtigkeit der Stadt Senj ihrer geographischen Lage nach. Wirtschaftliche Prosperität der Stadt unter den Frankopanern im Mittelalter. Senj wird Bischofsitz im Jahre 1154. Der Gebrauch der glagolitischen Schrift in der Kirche ist hier sehr alt. Der Bischof von Senj bekommt vom Papst Innozenz IV die Erlaubnis den Gottesdienst in slavischer Sprache abzuhalten. In glagolitischer Schrift werden nicht nur kirchliche Bücher verfasst, sondern diese Schrift erfeut sich auch grossen Gebrauches im öffentlichen Leben. Bis zu Ende des 15. Jhrdh. schreibt man in glagolitischer Schrift die ersten Versuche der kroatischen Prosa, Dramen und Poesie, sowie auch Gesetze, Statuten der Städte, Kodexe, private Briefe und öffentliche Dokumente. Die lateinische Sprache hat im Mittelalter universalen Charakter. Sie ist nicht nur die Sprache der abendländischen Kirche, sondern auch die der Wissenschaft und Literatur im Allgemeinen. Wenn bei dieser Allgemeinheit der lateinischen Sprache die glagolitische Schrift die breiteste Verwendung bei den Kroaten gefunden hat, so ist das ein sprechender Beweis für die Vitalität der glagolitischen Schrift dieser Zeit. In der Stadt Senj als bischöflichen Sitz gab es im Mittelalter viele Kirchen und Klöster. Diese lebten von Spenden der frommen Gemeinde. Von all dem sprachen klar und deutlich Dokumente in glagolitischer Schrift. Es sind deren sehr viele erhalten, die teils in Senj aufgezeichnet wurden oder ihr Inhalt bezieht sich auf Objekte in Senj und Umgebung. Das sind lauter amtliche schriftliche Beweise und demgemäss verfasst. Die Schreiber dieser Dokumente waren im Anfang gewöhnlich Priester, später aber haben derartige Schriften Notare verfasst, die dafür eine Besoldung bezogen. Aus den schriftlichen Dokumenten ersieht man, dass Senjer Bürger und das Kloster in Spasovac Grundstücke auf der Insel Krk, vorwiegend aber in der Bucht von Baška besaßen. Angehörige der Familie Frankopan beschenkten die Kirche St. Marie in Senj, das Dom-Kapitel von Senj und die Klöster in Spasovac und St. Helene mit Liegenschaften. Es gibt in den glagolitischen Dokumenten Rechtssprüche über Grenzstreitigkeiten, Schuldscheine und Rückerstattung der Schulden, über Verkauf von Liegenschaften in Senj u. s. w. Aus gewissen Schriftstücken ersieht man charakteristische Eigenheiten des damaligen Feudalsystems. So zwingt Graf Martin Frankopan 1450. gewisse Markoviće ihren lehnsbäuerlichen Verpflichtungen gegen die Kirche St. Marie in Crikvenica nachzukommen, und 1468. beschenkt er dieselbe mit einem Hirten (Vlah) Namens Mikula. Zum Schluss der Abhandlung wird die Wichtigkeit der glagolischen Dokumente hervorgehoben als Quellen für die geschichtliche Entwicklung der Sprache, besonders für die historische Toponomastik und Anthroponimie.